

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

катедра „Политология“

Любомир Свиленов Стефанов

Структуриране на партийната система в България:

1990-2009 г.

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд

за присъждане на образователна степен „доктор”

Професионално направление 3.3 – „Политически науки“

Научно жури:

Научен ръководител:

проф. д-р Георги Карасимеонов
проф. д-р Петър-Емил Митев
проф. д-р Антоний Тодоров
доц. д-р Добрин Канев
доц. д-р Румяна Коларова

проф. д-р Георги Карасимеонов

София, 2012 г.

Дисертацията е разработена в общ обем от 194 страници, в т.ч. основен текст – 152 страници, 1 фигура, 21 таблици, 124 литературни източници на български, английски, немски и френски език. Дисертацията се състои от увод, четири глави, заключение, приложения и списък на ползвана литература.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за публична защита от разширен катедрен съвет по Политология при Философски факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Съдържание:

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....5

1. Актуалност на проблема
2. Основна хипотеза
3. Период на изследването
4. Цел и задачи на изследването
5. Методология

II. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД.....12

Увод 4

Първа глава

Партии и партийна система 10

- 1.1 Възникване на партиите 10
- 1.2 „Източно“ и „Западно“ измерение на политическите партии и партийни системи 23
- 1.3 Партийни системи 27

Втора глава

Етапи на формиране на съвременната българска партийна система. Фактори и предпоставки за нейния модерен облик. 36

- 2.1 Исторически особености 38
 - 2.1.1 Политическата ситуация преди 1989 г. 38
 - 2.1.2 Демократизация на българската партийна и политическа система след 1989 г. 41
- 2.2 За кливиджите, като обяснителен фактор в изграждането на българските партии 51
- 2.3 Първа и втора партийна система в България 59
- 2.4 Управленска формула на партийната система в България 66
- 2.5 Обобщение на характера на партийната система 71

Трета глава

Електоралната система и нейното влияние върху формирането и структурирането на партийната система в България 79

- 3.1 Теоретична рамка. Видове избирателни системи – предимства и недостатъци 79
- 3.2 Избирателната система – методологически и емпирични наблюдения 85

3.3 Влияние на избирателната система върху съвременната партийна система	102
3.3.1 Методи използвани за изчисляване на диспропорционалност и резултати	105
3.3.2 Ролята на извънпарламентарните партии за ефекта на диспропорционалност	110

Четвърта глава

Тежест на партиите 113

4.1 Релевантни партии. Ефективен брой партии. 113

4.2 Ефективен брой партии 116

4.2 Обобщение на емпиричните данни 131

Заклучение 149

Библиография 155

Приложения 168-194

III. ПРИНОСИ42

IV. НАУЧНИ ПУБЛИКАЦИИ СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА 42

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертационният труд е разделен на четири глави, като всяка от тях е посветена на обособена проблемна област. Първата представя теоретичната рамка и методологията на изследването. Втората е посветена на проучване историческите особености на партийната система в ретроспективен план преди началото на прехода в България и след 1989 г., както и на въвеждането на ключови индикатори за измерване на степента на нейното структуриране и развитие. Третата разглежда влиянието на електоралната система като фактор при формирането на съвременния облик на партийната система, като съдържа и обзорен анализ на преимуществата и недостатъците на по-популярните избирателни системи. Четвъртата включва представяне на емпиричните резултати от приложените изследователски техники и описване, класиране и класифициране на българската партийна система.

Предметните полета в дисертационния труд са: първо, особеностите и съдържанието на процесите довели до появата на политическите партии и стимулирали тяхното утвърждаване като водещи представители на значими социални интереси; второ, факторите (обществени, социални, културни, икономически и други), които повлияват на тези процеси като цяло; трето, спецификите на хода, развитието и динамиката им в България и резултатите, които „произвеждат“; четвърто, различните нива на взаимодействие между политическите партии и резултатите от него; пето, ролята и влиянието на комуникацията между политическите партии за качествените и количествените характеристики на българската партийна система.

Дисертацията е иновативна разработка, включваща прилагането на утвърдени и авторски изследователски модели и подходи. Използвана е солидна теоретична база. Изяснена е терминологията в областта на появата и еволюцията на политическите партии и партийните системи. Актуализиран е категориално-понятийният апарат и е обогатен анализът на процесите в българската партийна система. Структурният и функционален анализ е осъществен при следване и прилагане на интердисциплинарен подход включващ диахронен и ситуационен анализ.

Актуалност на проблема

Нуждата от анализ на процеса на структуриране и изграждане на българската партийна система в периода 1990-2009 г. е предизвикана от липсата на достатъчно на брой задълбочени и авторитетни разработки, на базата на които могат да бъдат правени относително безспорни заключения за типа и характера на междупартийните отношения в България. Внасянето на яснота относно параметрите на системата, нейните описателни, съдържателни и измерителни индикатори и характеристики е належащо поради необходимостта от точност и адекватност в идентифицирането на процесите протичащи между и в партиите в България, респективно в партийната система, която те формират. По този начин може да бъде установена степента на кохерентност на партийната система и нейния функционален характер.

За основа в това не леко начинание ни служат западните модели на партийни системи поради по-дългия си процес на историческо обособяване, което предоставя на свой ред възможността за по-задълбочени наблюдения и изводи на база по-подробните данни, които те притежават като описателен и обяснителен ресурс. Именно сравнително късата история на българската партийна система ни принуждава да търсим инструментите за нейното описание, типологизиране и класифициране в анализите на т.нар. установени и развити демокрации. В следствие обаче е налице доста голямо объркването и чести грешки в използването на широко разпространените етикети на партиите и системите налични в обръщение в западните либерални демокрации. Именно във възможността да бъдат разсеяни недоразуменията и да се поставят правилните етикети срещу имената на българските партии и партийна система се крие основната актуалност на изследвания процес по структурирането и еволюцията на техните отношения и взаимоотношения.

Поради тази причина е основателно да се заключи, че изследването на структурирането на българската партийна система е значим и важен проблем от политологична гледна точка. „Подреждането“ на политическите агенти в системата води след себе си изводи и за специфичните зависимости между броя на партиите и характера на техните взаимоотношения (т.е. типа системност) и типа система, които те произвеждат в резултат. Типологизирането на партиите от своя страна пък може да бъде като

обясняващ, така и обяснителен индикатор за състоянието на междупартийни отношения, които се наблюдават в дадена партийна констелация. С други думи партиите могат да бъдат изследвани и като зависима променлива и като независима, тъй като паралелно влияят и се повлияват от цялостния характер на системата.

Разделянето на два условни периода характеризиращи се като пред-демократичен и демократичен в изследването на структурирането на българската партийна система позволява изграждането на сравнителна перспектива, макар и ограничена по своята обяснителна сила и възможности, за особеностите, с които се характеризират процесите повлияли на обособяването на българските партии. Тежкото комунистическо и авторитарно историческо наследство на България е изведено като един от основните обяснителни индикатори за състоянието на партийните отношения в страната, наред с характера, съдържанието и динамиката на обществените, социалните и икономически процеси белязали прехода към демокрация в страната. Влиянието, което тези процеси оказват върху политическата и партийна система в България е много силно и дълготрайно. То се проявява с различна динамика и характеристики, за което свидетелстват и наличието на своеобразна „първа“ и „втора“ партийна система и дори с наченки на „трета“ такава.

С оглед на динамичните промени повлияли партиите, системата и обществото, настоящият текст е посветен на идентифицирането на зависимостите между средата, условията и поведението на актьорите участвали в изграждането на българската партийна система. Фокусът на дисертацията е насочен към проучване както на специфичните конкретни маркери за еволюцията и генезиса на партиите в България, така и на ефекта, който този процес оказва върху системата от отношения, която те изграждат и структурират. Въпросите, които провокират настоящата разработка са следните: 1) Доколко системата е структурирана? Кои са факторите влияещи върху нейното развитие и дали те са идентични с тези, влияещи върху партиите? Произвеждат ли инструментите описващи и изследващи западните либерални демокрации съизмерими резултати или напротив, отговорите, които предоставят се нуждаят от допълнително изяснение и друг тип анализ?

Основна хипотеза на изследването

Основната хипотеза на дисертационния труд се изгражда върху определянето на същността на процесите, факторите и тенденциите влияещи върху структурирането на партийната система в България. Идентифицираните резултати, които съвкупността от променливи оказва върху типа и характера на партийната система в България в периода 1990-2009 г. стоят в основата на твърдението, че системата е все още във флуидно състояние, но и започва да демонстрира напредък в установяването на „нормални“ – толерантни и конструктивни политически отношения между партиите.

Поставянето на дневен ред на възможността за идентифициране на няколко нива на системност в политическата общност чрез прилагането на иновативен изследователски подход взаимстван от западните демокрации, позволява добиване на още по-голяма точност в описването на процеса по структуриране на партийната система. На ниво изследователска хипотеза това означава търсенето на отговор на въпросите за възможните скрити и явни взаимовръзки и зависимости между изграждането и утвърждаването на избирателната система в България, нейните дефекти и ефекти; влиянието на полученото чрез електоралната формула политическо представителство в Народното събрание върху партийните и междупартийните отношения; не на последно място, влиянието, което процесите на конструиране на управленски мнозинства и функционирането на излъчените кабинети има върху типа и характера на партийната система.

Мерейки броя партии на парламентарно и електорално равнище, и добавяйки стойността на тяхното центростремително или центробежно влияние върху хода на политическия процес, ни позволява да се сдобием с реална представа за състоянието и хода на структуриращите процеси в партийната система. Установените специфични за „първата“ и „втора“ партийна система характерни периоди със съответните показатели, дават още по-ясна възможност за идентифициране на типа партии в системата и най-вече на самия тип и клас на партийната система в България. На базата на предварителните данни и новия поглед към типа системни отношения изглежда, че е възможно да твърдим, че е на път да бъде реализиран нов тип партийна констелация, с нови правила на поведение и закономерности започващ дългия и труден път към консолидация на системата, водещ до сформирание на „трета“ партийна, „европейска“ система.

Период на изследването

Във фокуса на настоящия труд попадат основно събития след 1989 г., поради наличието на естественото „ограничение“ на комунистическия тоталитарен режим за предшестващите десетилетия. Въпреки това, влиянието, което има той върху съвременната партийна система в България не е за пренебрегване и именно поради тази причина част от процесите от последното десетилетие на комунистическия режим попада в изследването. За нуждите на отделните части на дисертационни труд е прилаган диахронен подход с цел възможност за сравнителен анализ или привеждане на примери от историческото наследство в областта на политическите идеи и практики касаещи изследването на партиите и партийните системи.

Поставената горна граница: 2009 г. е избрана в следствие на факта, че през посочената година са проведени последните парламентарни избори в България. Тъй като за целите и задачите, които си поставя дисертацията са необходими именно резултатите от парламентарни избори, годините на тяхното провеждане са естествен праг за изследването. Освен това, горната граница е избрана и в унисон с методологическите изисквания за достатъчно на брой избирателни цикли, за да може да се изследва дадена система и да се правят адекватни и обосновани емпирично предположения и заключения относно нейния характер, тип и клас. Не на последно място, границите на изследвания период рамкират темпоралното „пълнолетие“ на партийната система в България и по този начин предпоставят още едно изследователско предизвикателство за анализ на процесите протекли и протичащи в нея.

Цел и задачи на изследването

Настоящото изследване си поставя за основна цел да анализира наличните и потенциални взаимовръзки между процесите оказали влияние върху формирането на политическата среда в България и техния ефект върху изграждането и структурирането на партийната система в периода 1990-2009 г.

Подцели:

- да се установят и анализират специфичните за българския политически живот черти и фактори имащи конкретна връзка и влияние върху процеса на структуриране на партийната система;
- да бъде установено дали е възможно да се твърди, че системата е поела пътя към установяване на нов формат, различен от досегашните условни два;
- да се очертаят тенденции и закономерности в развитието на партиите и партийната система в България след 1989 г.

Задачите на настоящото изследване са:

1. Да се анализира развитието на политическата и партийна система в България и да се изведат характеристики и особености.
2. Да се проследят традициите, нововъведенията и трансформациите на различните подсистеми на партийната-управленска, електорална и парламентарна и да се установят тенденции в развитието им, както и тяхното влияние върху партийните и междупартийните отношения и комуникация.
3. Да се проучи функционирането на партийната система и да бъдат проследени и анализирани факторите влияещи върху процеса по нейното структуриране.
4. Да се анализира паралелното влияние и степента на зависимост, която съществува между еволюцията на отделните подсистеми на партийната и техния съвкупен ефект върху нейното развитие.
5. Да се обосноват и дадат дефиниции на процеси, събития и явления от историята на сформирание на съвременната политическа и партийна система в България, като по този начин се обогати терминологичния речник на българската политическа наука и се актуализират наличния категориално-понятиен апарат.

Методология

Методологията използвана в настоящия труд е основана на няколко основни подхода. Първият включва задълбочен анализ на наличните теории за възникването, произхода и развитието на политическите партии, с цел извеждане и обосновка на работни хипотези за системите, които те конструират. Вторият подход се състои в набиране и систематизиране на емпирични данни, добавящи количествени характеристики към теоретичните постановки. Третият използван подход в методологията на дисертацията е операционализация и сравнение на получените количествени и качествени данни за извеждане на научно обосновани доказателства, трансформиращи работните хипотези за процеса по структуриране на партийната система в България във валидна теза.

Внесените чрез изследователските подходи методологически ориентири позволяват прилагането на многоизмерен диахронен анализ включващ функционални, организационни и институционални елементи при описването на съвременната партийната система в България и нейните съдържаеми - политическите партии. Подготовката на обектите на изследване и категоризирането им са резултат от изпълнение на предварително формулираните и поставени задачи, като подготовката им е важна и с оглед прилагането на отделни методи и където е възможно комбинирането им. Освен конкретния ситуационен анализ се използва и анализ на средата и контекста, което на свой ред разширява доказателствената стойност на изследването и му придава задълбоченост.

На свой ред, реконструкцията на събития и проследяването на поведението на политическите актьори прибавя стойност към задълбоченото разбиране на процесите протичащи в партийната система. Извеждането на зависими и независими променливи, както и търсенето на потенциални корелации между тях с помощта на множество разнообразни описателни и съдържателни индикатори позволяват ориентиране в широкообхватността на изследваната тематика. Така приложените методи за набиране на данни предоставят възможност както за ефективен, така и за ефикасен анализ.

II. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първа глава – Партии и партийна система

В първа глава са представени хипотези за популярността на партиите в западните общества, като са търсени възможности за аналогични сравнения и извеждане на валидни изводи и заключения за новите източни демокрации, и в частност за България след падането на комунистическия режим през 1989 г. В набирането на аргументи в тази насока, чрез метода на историческо сравнение са изградени обяснителни хипотези за приликите и разликите във фундаменталните процеси и фактори оказали влияние върху формирането на партиите на Запад и Изток. Проследявайки корените на тези социални, икономически и политически процеси се дава отговор на въпроса защо е необходимо да разграничаваме политическите формации на западни и източни.

Изпълнението на тази задача, осигурява базата за по-нататъшните сравнения в процеса на изследването, тъй като обособява изходните позиции от които партиите в новите демокрации започват процесите на своята институционализация и легитимация в националните граждански общества. Паралелно с това е пресъздадена и подробна картина на динамиката и съдържанието на процесите оформили тези общества, за да можем на тяхната основа да продължим да градим обяснителните характеристики за партиите и да идентифицираме спецификите, които произтичат от тях.

Типологизирането на партиите е представено като обясняващ, но и като обяснителен индикатор за състоянието на междупартийни отношения, които могат да бъдат наблюдавани в дадена партийна констелация. С други думи партиите ще бъдат изследвани и като зависима променлива и като независима, тъй като паралелно влияят и се повлияват от цялостния характер на системата. Що се отнася до партийната система, възможните типове системи са разгледани и анализирани както като следствие от броя на партиите, които ги съставят, така и от гледна точка на типа политическа култура, националната икономическа и политическа специфика и динамиката и съдържание на актуалните политически процеси в тях. С други думи, партийните системи могат да бъдат обособени в различни класове и типове както следствие на чисто нумерологичен подход, така и на качествен анализ на условията влияещи на посоката, хода и съдържанието на

поведението на техните съставни части – партиите. Операционализираните налични данни от този анализ ни дават възможност да бъде постигната и втората цел на дисертацията: измерване на процесите течащи в партийните системи в следствие на промените в броя, типа и характера на партиите, които ги съставят.

1.1 Възникване на партиите

Историческото развитие на всяка една партийна система е неделима част от разбирането и осмислянето на процесите по нейното структуриране. Едва след обстоен анализ и запознаване с детайлите на нейната, и на съставните ѝ елементи, еволюция е възможно да се правят аргументирани заключения и изводи за предпоставките, факторите и променливите оказали и продължаващи да оказват влияние върху цялостното ѝ структуриране и функциониране. Отделните микро-истории – на всеки един от политическите актьори в системата, също имат своето място, значение и роля в макро-рамката на системата. Мисленето на двата процеса като паралелни, но свързани неразривно по условие е предпоставка за извеждането на работещи дефиниции и тълкувателни хипотези, които да издържат на щателна проверка и репродукция в научна среда.

Първоначално партия и фракция са били взаимозаменяеми дефиниции, като отношението към тях е било подчертано негативно. Това се дължи на разбирането, че партиите са дисфункционален елемент, който предполага по условие разделението на обществото. Затова не е учудващо, че в есето си "За фракциите или партиите" (1597) Френсис Бейкън определя последните като враждебни една на друга група граждани, които са в непрекъснат конфликт, напълно в духа на определението за естественото състояние на хората дадено от Томас Хобс (1651): „война на всички срещу всички“ .

С еволюцията на понятието за естественото състояние на гражданското общество и неговите доброволни договорености за самоуправление формулирани от Джон Лок в знаменитите „Два трактата за управлението“ (1689), политическото представителство също започва да се мисли различно. Историческата ситуация в родината на съвременните политически партии – Великобритания в началото на 18 в. извежда партиите, ако не като водещи, то поне като фактори в правенето на националната политика и слага началото на

конституирането им като политически агенти и контрагенти. Дейвид Хюм в есето си "За партиите" (1742) продължава да ги определя като тип фракция, която е "необходимо зло", защото "подкопава системата на управление, води до обезсилване на законите и предизвиква най-ожесточена вражда между хората от една нация". Паралелно с това обаче, Хюм изготвя типология на партиите (фракциите) според която, те се делят на личностни и истински. Първите отразяват приятелства и вражди, докато вторите - различия във възгледи и интереси.

Поставянето на етикет на дадена партия, особено в новите демокрации, е труден и дълъг процес. Необходимо е време, за да бъдат регистрирани за сравнително дълъг период от време нейните политически действия, преди тя да бъде причислена към този или онзи тип/клас в политическата наука. „Изчакването“ на партиите да натрупат своя история помага първо, да не се стига до прибързани заключения и съждения, базирани на откъслечна или липса на информация и второ, да има възможност за сравняване между поведението на организацията в идентични (в идеалния случай) ситуации, които да послужат за реална основа на изводите за нейните присъщи характеристики: организационни, функционални, идеологически, електорални и т.н. Именно поради тази причина е постигнат широк консенсус, според който сравнителна достоверност и представителност на данните могат да бъдат получени на базата на минимум три поредни електорални цикъла (Sartori 1976:127).

Издигането в норма (разширяването) на всеобщото изборително право, появата на избираемо („отговорно“) правителство и динамичните процеси на урбанизация и индустриализация в началото на XX век стимулират политическите партии да играят по-съществена роля в политическия процес. Именно поради нарасналата им роля върху хода и формата на обществено-политическите и държавни процеси, интересът към тяхното изследване също сменя своя фокус и вече не е от философско-юридически характер, а взема социологически и чисто политологичен такъв. Този подход в анализа на партиите става особено отчетлив в изследванията на Мойсей Острогорски (1902), Роберт Михелс (1911) и Макс Вебер (1924).

Поради натрупаните имплицитни дефекти на подхода представян от Вебер и Михелс за обяснение на възникването на партиите – известен като социологически, Анджело Панебианко (1988) ни отправя предупреждения, които да имаме предвид

изследвайки типичните за всяка партия черти. Доста често, причините за възникването на дадена партия се превръщат в характеристика и обяснение за нейното място, роля и функции в партийната система, пренебрегвайки нейната същност, а именно, че тя е политическа организация. Отговорни за това пренебрегване на партията, като политическа организационна единица, според Панебианко са два „предразсъдъка“ – социологичен и телеологичен (1988:3-6), които според него са най-подвеждащите при типологизирането на партиите. Социологичния предразсъдък ни кара да приемаме за даденост, че партиите и техните действия са просто изяви на социални разделения в обществото материализирани на политическата арена, докато според телеологичния, по-подмолния и вреден предразсъдък на партиите се приписват, дедуктивно или математически, постигането на априорни цели, които оправдават смисъла от съществуването им. С други думи, в единия случай партиите са следствие от социалните процеси, диференциращи модерните общества, докато в другия те са организации, чието наличие се обяснява с постигането на определена цел, като разликите в степента на постигането ѝ се явяват измерители (индикатори) за нейното политическо поведение.

Според институционалната теория за възникването на партиите, те се появяват и утвърждават паралелно с развитието и утвърждаването на парламентаризма и всеобщото изборително право. Морис Дюверже (1951: 21) смята, че партиите, особено през XIX в., възникват по два пътя - вътрешноинституционално и външноинституционално. Първоначално възникват парламентарните фракции, които постепенно еволюират в партии. Този процес е следствие от разширяването на изборителното право и увеличаването на електората. „Излизайки“ от парламента, фракциите формират свои организационни структури - изборни комитети, които да им осигурят връзка с изборителите и да увеличат тяхното влияние и популярност сред гражданите.

Теорията, наричана тук конфликтна, изработена от Сеймур Мартин Липсет и Стайн Рокан през 1967 г., си поставя за цел да разгълкува и обясни особеното „значение на конфликтите и тяхното превръщане в партийни системи“ с помощта на социологическия подход, изследващ структурирането на политическите предпочитания в гражданските общества от Западна Европа. През призмата на индустриализацията и националното обособяване и развитие на държавите от Западна Европа, Липсет и Рокан търсят отражението, което тези фундаментални за човешкото развитие процеси оказват върху

политическите предпочитания на гражданите. Фокусирайки се върху социалните конфликти, които протичат вътре в гражданските общества на западните демокрации като реакция на тези процеси, двамата изтъкнати учени търсят обясненията за структурирането на партиите и партийните системи в тях.

Да сложим ред в типологизирането на партиите ни помагат Ричард Гънтър и Лари Даймънд (2001:3-40). След въвеждането и на организационните дилеми пред поведението на всяка една партия като индикатор за нейния характер от Панебианко, Гънтър и Даймънд констатираат, че в крайна сметка няма налична типология, която да е достатъчно пълна в описанието на партиите, поради факта, че всяка от наличните се базира на „критерии, които говорят един през друг“ (2001:12). Освен това, избирайки или предпочитайки само един критерий за своя основа бил той организация, структура, цел на съществуване или социална база на представителство, типологиите се стесняват и лишават от систематично анализиране възможните вариации в типовете идентифицирани партии. Не на последно място, повечето изследвания в тази насока са преобладаващо дедуктивни при отчитането на своите резултати, предпоставяйки своя избран изследователски критерий като фундаментално важен и имащ обяснителна сила, надхвърляща останалите възможни критерии, попадайки по този начин в „клопката“ на самоналоженото ограничение.

Решението което в крайна сметка Гънтър и Даймънд предлагат е нова обяснителна типология изградена на базата на три основни критерия: 1) големината на формалната партийна структура и степента на функциите, които тя изпълнява/има (варираща от минималната на елитарната партия до огромната и разгърната на масовата партия); 2) типа политическо поведение, което партиите проявяват в постигането на своите цели (започвайки от толерантни и плуралистични и стигайки до прото-хегемонни); 3) отличителните за всяка партия идеологически или програмни ангажменти (2001:6). Те използват постиженията на всички представени до тук типологии на партиите, за да се опитат да внесат повече яснота в разграничаването и етиктирането на партиите. В крайна сметка те успяват да дефинират 15 различни партийни „вида“, които пък от своя страна принадлежат към едни по-широки партийни „родове“: партии на елитарна основа, партии на масова основа, партии на етническа основа, електорални партии, както и партии-

движения. Няколко от тези родове съдържат подкатегории в съответствие с класирането им според трите критерия на типологията.

1.2 „Източно“ и „Западно“ измерение на политическите партии и партийни системи

1.2.1 Политическите партии в демокрациите от Централна и Източна Европа

По-обстоен поглед към характерните обстоятелства, при които се формират новите партии в страните от бившия Източен блок би ни дал ключа към разбиране на процесите, които текат в тези партийните системи. Това от своя страна поражда необходимостта да бъдат разгледани общите специфики и контекста на развитие на политическите партии и партийни системи в новите демокрации от Централна и Източна Европа (ЦИЕ). Този изследователски подход ще ни даде най-пълна представа за предизвикателствата, пред които системите и техните съставни – партиите са изправени.

В новите европейски демокрации, институционализацията на политическите партии протича паралелно с два процеса: 1) на демократизация и 2) на европеизация. Допълнително, процесът на демократизация, или по-точно на трансформация на цялостната система на социално-икономическите и политическите отношения в новите демокрации от Централна и Източна Европа, може да бъде разглеждан като триизмерен преход към: 1) демокрация, 2) либерална пазарна икономика и 3) завършване на процеса по изграждане на националната държава и идентичност (Offe, 1994 [2004:204]). Многопластовият и комплексен преход към ценностите на демокрацията, включващ в себе си и втората фаза на европеизация на новите партии и партийни системи в тези общества, доведе до редица трудности и отпрати предизвикателства, надхвърлящи тези, пред които бяха изправени партиите от предишните вълни на демократизация в Южна Европа (Linz and Stepan, 1996; Schmitter, 2001; Mair, 1999).

Основният въпрос, който по същество изниква първи е дали всъщност партиите от новите европейски демокрации повтарят еволюционните стъпки присъщи на западните политически организации, намира различни и нееднозначни отговори. Според някои автори (Mair, 1999; Kitschelt, 2001; Van Biezen, 2005) политическите партии от новите европейски демокрации се различават съществено от тези в страните от Западна Европа,

както във връзка с функциите, които изпълняват, така и по отношение на логиката на тяхното развитие. Според други (Schmitter, 2001), партиите от “новите” и “старите” европейски демокрации започват да изглеждат все по-близки като описателни и съдържателни характеристики, тъй като организационното им развитие и социално-политическите предизвикателства, пред които са изправени все повече са от сходно естество в следствие на глобализацията се свят. Двете гледни точки всъщност демонстрират перспективата на изследване на партиите от новите източни демокрации. Може да се твърди, че очевидни исторически причини, партиите в страните от Централна и Източна Европа са “прескочили” етапите в организационния генезис на западните (Biezen, 2005) или по-точно са преминали със „свъхзвукова скорост“ през тях.

Партиите, появили се в страните от ЦИЕ след свалянето и либерализирането на тоталитарните и авторитарните режими в тях, имат редица общи белези и споделят обща съдба, поне в началото на процеса на демократизация. Факт е, че всяка от бившите членки на пространството зад „Желязната завеса“, има свои отличителни исторически, социални, икономически и политически характеристики, които произвеждат различни типове партии.

Систематизирайки научната литература по въпроса можем да обособим няколко основни групи от прилики между пост-комунистическите партии и най-вече да обобщим тяхната роля в демократизиращите се общества от ЦИЕ. На първо място, политическите партии от новите демокрации изиграват основна роля за консолидацията на демокрацията (Карасимеонов, 2006; Карасимеонов; 2007; Biezen, 2000; Biezen, 2003; Schmitter, 2001; Lewis, 2001; Kitschelt et al. 1999; Kitschelt, 2002; Lintz and Stepan, 1996). Те се обособяват и конституират като основните действащи лица в процеса на политическа надпревара чрез избори, което пък ги стимулира да изградят свои ясни и разпознаваеми политически профили.

Като втори ключов момент бихме могли да констатираме, че партиите в ЦИЕ са продукт от своя страна на уникален демократизационен процес, без аналог до този момент. Липсата на ясно отличими социални интереси, които да се трансформират в политическо представителство, в следствие на насилствената хомогенност наложена от комунистическите режими, на практика случва партиите при „действителна липса на истинско гражданско общество” (Mair, 1998: 178). От тук произтича и началото на една

фундаментална за партиите в новите европейски демокрации тенденция – новите политически организации не успяват да се справят с важна част от своите имплицитни, цивилизационни функции. Това е особено ясно доловимо когато наблюдаваме структурирането на гражданските общества, институционализирането на демократичното държавно управление в тях в унисон с уловените реални интереси на гражданите.

Като трета прилика можем да изведем факта, че партиите, появили се в страните от ЦИЕ са отчасти възстановени „исторически партии“-организации съществували преди съветската окупация и налагането на марионетните комунистически режими., но в повечето случаи се наблюдава бум на учредяването на партии, като спонтанна реакция на възврънатите политически права и свободи. Той е най-силно забележим преди провеждането на първите, конституиращи в повечето случаи избори. Така, партиите в новите демокрации се приближават до логиката на институционалния модел на Дюверже, сдобивайки се с парламентарно представителство преди организационно такова. Това кара и Ван Бийзен да констатира, че „много партии в тези нови демокрации имат по-скоро институционален, отколкото социален произход” (Biezen, 2000: 398).

Възниквайки отгоре-надолу, политическите партии от ЦИЕ са обречени на нарастваща алиенация от страна на гражданите . Отдръпването на интереса на обществото от партиите може да се разглежда като причина, но и като следствие от нарушената комуникация между тях и гражданите. Предречената от Вебер и Михелс неминуема бюрократизация в следствие на професионализацията на политиката на новите партии допълнително отблъсква гражданите изправяйки ги пред все по-централизиращи се организации, напомнящи им за тоталитарната комунистическа партия.

Не на последно място, честите появи на нови партии като резултат от вътрешно-партийни конфликти в изграждащите се партийни системи в ЦИЕ определено не се посрещат положително от гражданите. Подмяната на вот, чрез преструктуриране на парламентарната система, т.е. взаимоотношенията между партиите в парламента се превръща в честа практика, което допринася за нарастващите съмнения относно политическата легитимност на партиите като агенти и контрагенти на демократичното политическо управление. Това неизбежно прехвърля съмненията и неудовлетворението породени от поведението на политическите партии към самите устои на демокрацията и нейните институции.

1.3 Партийни системи

Едно онагледяване на критериите за типологизиране на партийните системи с числовото им измерение предполага наличието на относително точна представа за броя партии, които характеризират съответния тип. Най-основната класификация на партийните системи е естествено обвързана с техните съставни части: партиите. Тя приема за своя основа бинарното деление „двупартийни-многопартийни системи“, което въпреки привидното количествено опростяване има своята имплицитна логика в институционалното устройство и уредба на демократичните държави, но преди всичко в начина, по който партиите се конкурират на избирателната, парламентарната и политическата арена. Числовото изражение на различните класове партийни системи отдавна буди интерес сред изследователите и е предмет на множество изследвания: Дюверже (1954), Блондел (1968), Лааксо и Таагепера (1979), Сартори (1976), Рее (1971), Кулие и Дюмон (2003), Голосов (2010), Меър и Бартолини (2001), Лийпхарт (1994), Катц (1997).

Постигнат е консенсус за броене на партиите, който е основан на тяхната релевантност и по този начин включва партии, които оказват влияние върху системата на партийните отношения за по-продължителен период от време, т.е. брой политически актьори участващи активно и представени във всички нива на политическата система. Най-широко разпространение е получил метода на Марку Лааксо и Рей Таагепера (1979:3-27), които решават въпроса с броенето, въвеждайки емпирично обоснования метод на „ефективен брой партии“ в парламента (ЕБПП). Индексът се формира, като се отчита броя на парламентарно представените партии и относителната им тежест в парламента – с други думи, акцентът е поставен върху количествената оценка на броя и значимостта на партиите за управлението на държавата, опосредствено през участието им в законодателния орган.

Често в публичното пространство, партийната система в България се дефинира като двуполусна и силно поляризирана. Допуска се обаче една фундаментална грешка в идентифицирането на ставащото в България в съответния период и класификацията на процесите според Сартори. Още във встъпителните си думи към шеста глава „Конкурентни системи“ (Competitive Systems, 1976:131), Сартори отбелязва, че

„биполярните системи” са за него синоним на системи с умерен плурализъм. В последствие, по нататък в текста (132-140 стр.), когато дефинира критериите, по които може да бъде идентифициран поляризиран партиен плурализъм Сартори изрично уточнява, че поляризацията на системата на практика отразява реалната поляризация съществуваща в обществените настроения (135 стр.), но това не значи, че съществуват само два блока, заемащи противоположните полюси в идеологическия аспект. Според бележка 10 (202 стр.) към тази глава, Сартори ясно дава да се разбере, че той напълно допуска една система да бъде биполярна, но не и поляризирана, за разлика от Морис Дюверже, който допуска припокриване между двете понятия.

Връщайки се към дефиницията за поляризацията и двупартийността, Сартори приема, че не би имало двуполюсност и поляризацията не би била възможна като феномен, без наличието на център, който да захранва/отнема от полюсите електорална подкрепа. В този ред на мисли, поглеждайки обратно към класификацията на партийните системи (125 стр.) съгласно „числовия критерий” , според който биват идентифицирани седем класа партийни системи: 1) еднопартийни; 2) с доминираща партия; 3) с партия с преобладаващо влияние; 4) двупартийна; 5) с ограничен плурализъм; 6) с краен плурализъм и 7) атомизирана, картината за случилото се/случващото се в България, като че ли започва да изглежда малко по-ясно.

Обръщайки се към „системността“, разбирана тук като комплекса от отношения между интегралните подсистеми в българската партийна система се натъкваме и на един крайно интересен феномен, който отправя търсенето в една абсолютна нова плоскост. Възможно ли е да говорим за наличието на две партийни системи до този момент в България подведени от изкушението да приписваме качествата на различните „системни нива” – политическо, електорално, представително и институционално на цялата система? Следва ли автоматично да приписваме системност на отношенията между партиите в комплексната им цялост единствено и само по силата на системността битуюаща в различните проявления на политическото им съществуване? Не е ли по-верен пътят на проверка на цялото, а не автоматичното му припознаване, като сбор от съставните му части? Отговор на част от тези въпроси ни дава една крайно провокативна статия на Питър Меър и Лучано Барди (2008:147–166) – „Параметрите на партийните системи”.

Най-очевидната отправна точка според тях е да правим разлика между набора от партии, които правят системата партийна и простия сбор от автономни формации, които малко или много могат да бъдат привидяни, като просто споделящи едно и също политическо пространство. На второ място, поставяме нуждата от изследване на степента, до която дадена политическа общност може да бъде свързана с определена партийна система, от една страна или с паралелното съществуване на множество партийни системи отграничени по териториален, функционален или някакъв друг признак. На последно място, на базата на двете гореизложени линии на търсене, трябва да бъде определено, какво е част от партийната система и какво не принадлежи към нея, както и да се идентифицират обстоятелствата, при които партийната система става част или не от останалите подсистеми на политията (Mair 1997, Mair and Bardi 2008:152).

Прилагайки този функционален подход, стигаме до извода, че е напълно възможно да идентифицираме системност в различните арени на взаимодействие между партиите по смисъла вложен от Сартори. Можем да говорим за електорална системност, за парламентарна системност, за идеологическа системност, за институционална системност, за управленска системност и т.н. Много важно е обаче да отбележим, че е напълно възможно там, където отсъства електоралната системност да се наблюдават другите типове системност. В „нормална“ политическа ситуация партиите се състезават на електорално равнище с цел постигане на по-добро представителство в управлението, но е напълно възможна ситуация, в която, политическите агенти мобилизират своите гласоподаватели с дефанзивна тактика, т.е. активност основана на запазване на позиции и противопоставяне на основния политически опонент, без търсене на разширяване на социалната подкрепа.

Погледната от този ъгъл, българската партийна система, или по-точно нейните многобройни фасети изглеждат като че ли много по разбираеми и ясни. Именно в тази логика на оценка на политическата реалност можем да разберем внезапния коалиционен дух „обхванал“ дясноцентристкото НДСВ след изборите през 2005 г. Поведението на останалите партньори в прословутата Тройна коалиция ДПС и БСП също става прозрачно ясно през призмата на управленската системност, която спокойно допуска партиите да заемат крайни позиции по отношение на едни и същи теми, да търсят различни методи и

начини да мобилизират и разширят електоралния си потенциал, но това да не бъде абсолютно никаква пречка за общуване между тях в парламентарните кулоари.

В завършек на тези провокативни размисли, дори анти-системните партии, доколкото са част от електоралната конкурентна среда могат да бъдат припознати като част и от електоралната система. Така, дори в следствие те да бъдат тенденциозно изключени от разговорите за сформирание на правителство по една или друга причина, т.е. да не бъдат допуснати от другите актьори да участват в парламентарната система чрез перманентно игнориране, анти-системните формации поставят на изпитание приписваното им деструктивно поведение чрез самото си участие в една от подсистемите на партийната система (Mair and Bardi 2008:158-159). На практическо ниво, поведението на коалиция Атака след изборите през 2005 г. и след изборите от лятото на 2009 г. изглежда азбучен пример за трансформация, но не на системата, а на поведението на политическа партия, „разбрала“ правилата на играта и средата и желаеща да участва, а не да наблюдава отстрани.

Втора глава – Етапи на формиране на съвременната българска партийна система. Фактори и предпоставки за нейния модерен облик.

Едно по-дълбоко изследване на причините, които формират отношението на българските граждани към политическите партии и политиката въобще, разкрива многопластовия характер на неговата същност. Редица фактори от различно естество са повлияли върху изграждането на политическите нагласи на българите, което създава предпоставка от своя страна за по-прецизно и детайлно обосноваване на връзката между количеството електорална подкрепа и статута на политическите партии в обществото. Това налага нуждата от връщане към корените на българската политическа култура и проследяване на специфичните условия в които тя се е изпълвала със съдържание.

Настоящата част ще проследи еволюцията на българската партийна система в годините между 1989-та и 2009-та. Поради изключителната динамика на процеса на създаване и обособяване на първите демократични партии в страната след близо пет десетилетия авторитарно управление и доминация на една тоталитарна партия в обществено политическите и социални взаимоотношения в българското общество,

внимание ще бъде отделено предимно на политическите сили получили парламентарно представителство.

Логиката на този подбор почива на представителността, която демократичните избори осигуряват на интересите на гражданите и чрез свободно, честно и тайно гласуване допускат в законодателното тяло на страната единствено тези политически формации, които са успели да преминат избирателния праг. По този начин, системата на представителната демокрация гарантира, че в парламента попадат именно политическите носители на най-широко разпространените и споделяни нужди и интереси на гражданите. Считаю, че подобно методологическо уточнение е необходимо, тъй като броят на политическите партии в България нарасна лавинообразно след отпадането на чл. 1, ал. 2 от т.нар. „Живковска конституция” през януари 1990 г. , според който в страната бе предпоставено приоритетното съществуване на Българската комунистическа партия (БКП) като единствен социалнополитически контрагент между интересите на гражданите и държавното управление. Въвеждането на процедури по самоорганизиране на политически принцип на гражданите доведе до своеобразен бум в броя на политическите формации особено след изборите за Велико Народно Събрание през 1990 г .

Няма да бъде правено обстойно и задълбочено проследяване на индивидуалния произход, социална база, организационна и идеологическа еволюция на всяка една организация поотделно, тъй като това би изместило фокуса на дисертацията . За сметка на това, ще се придържам към описване и анализ на ключови за цялостното развитие на системата факти, фактори, събития и явления. По този начин, избягвам риска да представя структурирането на българската партийна система като исторически калейдоскоп, в който няма място или не е достатъчно задълбочено застъпен анализа на същинските, структуроопределящи фактори, причини и сили влияещи върху процеса на сформирание, институционализиране и функциониране на взаимоотношенията между партиите в България, ergo, партийната система.

2.1 Исторически особености

Непрекъснатото редуване на полу-демократични, полу-авторитарни, авторитарни и военни режими в страната, завършено в крайна сметка с пет десетилетния тоталитарен режим установен от БКП в никакъв случай не спомагат за налагането на някакъв по-

положителен образ на политиката и основните действащи лица в нея - партиите. Утвърдената политическа несигурност и неяснота относно истинската роля на политическите партии, в съчетание със своеобразното преклонение, което българските граждани винаги са изпитвали към централната власт, и едновременно с това със страха който тя им е вдъхвала, е “произвело” специфичен тип политическа култура. Използвайки терминологията на Алмънд и Верба (1965), той може да бъде дефиниран по-скоро като пасивен и патриархален, отколкото като участнически и граждански.

Изграденото недоверие към властта като генерална и абсолютна категория, стигащо до нейното тотално отрицание като източник основно на задължения и почти никакви права и облаги, по много странен, на пръв поглед, начин се комбинира със стремежа към партийни постове и политическа кариера. Възприемането на политическото участие единствено и само като средство за реализиране на лична изгода, а не като висша форма на гражданско и общностно самосъзнание и социална ангажираност, е довело до създаването и налагането през годините на редица порочни политически практики като системата на патронажа, “приятелските кръгове” и най-вече “конвертируемостта” на икономически интереси в политически и обратно.

Исторически факт е, че българските политически партии са “виновни” за формирането на подобен род нагласи сред българските граждани. Политическото (стигащо до чисто физическо малтретиране) дискредитиране на опонентите, предизборните манипулации, злоупотреби с властта и дори фалшификации на изборните резултати, са били част от политическото ежедневие на страната (Карасимеонов, 1999: 37-45; 2004: 95). Уловени в омагьосания кръг на партията-държава, в българите се утвърждава нагласата, че партията всъщност не е нищо повече от средство за постигане на лична облага и канал за трупане на икономическо (чрез политическо) влияние. Това чисто практично отношение на българите към партийната организация – стремеж за членство в нея когато дадена партия е на власт и считането и за “паразит” когато е в опозиция (немилост), далеч от всякакви идейни и социално-политически интереси предопредели в голяма степен съдбата на “първата”, пост-комунистическа партийна система в България.

2.1.2 Демократизация на българската политическа и партийна система след 1989 г.

В ранните години на демократизация на българската политическа система партиите бяха относително слабо различни по отношение на техните платформи и програми . Тяхното разпознаване ставаше по-скоро по линия на позициите, които заемаха във всекидневните политически дебати по отношение на важни за първите години на демократичното развитие на страната въпроси . Не на последно място, политическите актьори биваха идентифицирани в голяма степен по техния исторически произход и минало. Съвкупността от тези фактори до голяма степен се явява обяснение за стремежа и нуждата на партиите от политическа легитимация в българското общество. Това от своя страна пък донякъде обяснява скоростта на реформите и либерализация наложени първо от преговорния процес на Кръглата маса и в последствие поддържан от Великото народно събрание.

В опитите си да се конституират като легитимни политически представители с възможности, умения и визия, българските партии фокусираха за почти цяло десетилетие политическия дебат върху собствената си идентификация и търсенето на политическа физиономия. Партийното строителство, в по-голяма степен при СДС, отколкото при БСП, ангажира напълно вниманието на лидерите и членовете на партиите, които използваша удобно кливиджа „комунизъм-антикомунизъм“ като основен вододел в обществото, за да завоюват по-стабилни и влиятелни позиция в държавния апарат. Именно на това противопоставяне за повече власт и влияние в институционалната уредба на демократична България можем да припишем компромисния характер и дух на новата конституция на страната, станала разменна монета между опозиция и реформиращите се комунисти.

Част от процеса на самоидентификация и политизиране, в смисъла на изграждане на политически платформи и програми, на българските партии е и ориентирането им към универсални и символни политически ценности и принципи, като например тези на Западните демокрации. По този начин българските партии едновременно легитимирайки се чрез своето европеизиране, въведоха европейския социално-политически модел като ориентир за бъдещото развитие на българското общество. Така в съчетание с вътрешните фактори, партиите изпитваха влияние и отвън, най-вече под налягането на пан-европейските политически партии, които търсеха своите партньори в новите демокрации от ЦИЕ. Не на последно място, този процес от своя страна оказва силно влияние върху идеологическия и организационен профил на българските партии.

В изключително аморфната и флуидна среда на пост-комунистическата държава, две формации успяха да се утвърдят като най-големите и важни политически сили – БСП и СДС. Отношенията между тях дълги години бяха еднозначни и се характеризираха с открито изявена непримиримост и дори враждебност. Огледалното поведение, възприето от двете партии не оставяше място за появата на друг значим политически субект просто поради факта, че нямаше “излишен” политически ресурс, който да бъде усвоен и респективно представян институционално.

На практика двата сформирани идеологически полюса “всмукваха” или по-коректно би било да се каже “подчиняваха” всеки съществуващ проблем или интерес на доминантата на дискурса “комунизъм – анти-комунизъм”. По този начин общественият дебат във всичките му измерения бе “узурпиран” и в продължение на почти едно десетилетие, неговото съдържание бе предопределено от конфликтната реторика между СДС и БСП. Това negliжиране на почти всички останали теми и проблеми в социално-политическата и икономическата сфера стоящи пред страната, провокира създаването на атмосфера на дълбоко неудовлетворение и недоволство у българските граждани.

Вторият подход към обяснението на новите социално-икономически и политически реалности в страната, за разлика от първият, който може да бъде класифициран като “ценностен”, е по-скоро “институционален”. С други думи, въпреки наличието и вероятното идентифициране от страна на партиите на възможните разломни линии по които гражданите да бъдат мобилизирани за политическо участие те не предприемат усилия да канализират тази подкрепа и да я реализират на институционално ниво.

Въпреки че политическото битие на всяка една политическа партия зависи директно от количеството електорална подкрепа, която тя успява да мобилизира в своя полза, българските политически формации се създаваха и утвърждаваха в специфичната пост-комунистическа политическа среда и това до голяма степен предопределяше тяхната съдба. Високата степен на социална атомизация и индивидуализъм създадени в обществото по времето на режима на БКП, постави българските партии в една силно апатична и дори враждебна среда, което ги изправи пред предизвикателството да функционират в условия на практическа липса на развито гражданско общество. Иначе казано, българските граждани не можеха да организират и излъчат някакъв сериозен (като количество) групов интерес, който политическите формации да могат да уловят.

Вървейки по този път политическата система в България всъщност оставаше на едно място и пребиваваше в състояние на застой, а не еволюираше отговаряйки на нарастващите и динамично променящите се нужди и потребности на гражданите. Създаде се статукво на възпроизвеждане и редуване начело на държавата ту на единия, ту на другия основен опонент в зависимост от представянето им като управляваща партия със своите успехи и провали, а не като резултат от политическо представителство на реални масови обществени интереси и потребности. Тази ситуация в политическото пространство постепенно се отдалечи до толкова от реалността в българското общество, че стана възможна “изненадващата” поява на нов политически субект, който за 2 месеца натрупа и реализира такава гражданска подкрепа каквато бе немислима за СДС и БСП, освен в случай на абсолютен управленски провал и последваща криза при управлението на една от тях (СДС от 1992 г. и БСП от 1997 г.).

2.2 За кливиджите, като обяснителен фактор в изграждането на българските партии

Трудът на Липсет и Роқан (1967:51), чийто основни параметри бяха представени в началото на първа глава, завършва с една от най-дискутираните хипотези изказвани в политическите науки, а именно, че „партийните системи от 60-те години отразяват с малки, но значими изключения кливидж структурите от 20-те години на XX век“. Хипотезата за „замръзналите“ партийни системи и кливиджите като структуриращ партийните предпочитания фактор продължават и днес да бъде основен изследователски проблем.

За отбелязване е, че приносът на Липсет и Роқан не спира до тук, тъй като техният инструментариум за идентифициране на кливиджи ни дава възможност и за номиниране на възможни социални конфликти, които притежават потенциала да се превърнат в кливиджи, ерго да бъдат институционализирани като политическо представителство под формата на партии. Именно в тази насока са ориентирани и изследванията имащи за свой предмет и терен наличните или предполагаеми социални разломни линии в България (Карасимеонов 1998, 2002, 2003, 2004, 2010; Любенов 2007, 2011, Коларова 2002 г.).

В търсене на възможната адаптация на теорията за кливиджите към страните от ЦИЕ и в частност към България, Карасимеонов (1999, 2004, 2006) предлага един иновативен

подход, който би ни предпазил от рисковете, които поражда автоматичното прилагане на различните съдържателни характеристики в търсене или идентифициране на феномена. За целта, той въвежда „темпорално“ разграничение (2006:227) между четири типа кливиджи: утвърдени (исторически), преходни, актуални и потенциални (спешни) (1999:110).

За да можем още по-лесно да идентифицираме кливиджите в България (с всички условности) и тяхното действие/латентност е добре да вземем предвид и още някои методологически уточнения. Както Любенов (2011:41) предупреждава, в подкрепа на Мейр (2000 и Kitschelt 2001), трябва да обърнем сериозно внимание на наличната възможност да се подведем удобно по социалната, икономическа и политическа хомогенност наложена от комунистическите режими и да приемем, че след като появата и развитието на кливиджи в България и обществата от ЦИЕ е била сериозно възпрепятствана, следва, че тяхното развитие ще бъде ограничено и затруднено и в настоящето. На помощ за преодоляването на методологическото условие за дълготрайност и устойчивост на даден социален конфликт преди той да бъде номиниран като кливидж идва типологията на Херберт Китчелт (1995, 2001), която ни дава възможна линия на изследване и анализ на социалните феномени наблюдавани в посткомунистическите общества.

Факт е, че в българските политически условия могат да бъдат идентифицирани чертите на няколко типа кливиджи. По важните от тях са етно-лингвистичният – исторически по своя характер и идеологическият – съвременен, с тенденция към отмиране, особено след 2001 г. Освен тези два най-лесно открояеми типа, могат да бъдат забелязани и наченки на още няколко разломни линии сред българското общество. Може би най-настоящите и актуални кливиджи в България са глобализационният (национално срещу космополитно) (Berglund et al 2004: 602; Карасимеонов, 1999: 109-121) и номенклатурният, различим при явно наличие на правопреемник и “наследник” на бившия партийен апарат и номенклатура в различните нива на държавното управление – БСП (БКП) (Berglund et al 2004: 600).

Други разграничения, които имат потенциала да прераснат в кливиджи и могат да бъдат използвани като възможни обяснения за едни или други движения в партийната система могат да бъдат идентифицирани в следствие на новата социално-икономическа стратификация, която преосмисля всички досега съществували разделения между

гражданите. Обособяването на нови социални групи представлящи нови “кливиджи” може да бъде представено поне по два начина. Първият е чрез въвеждането на “ценностен подход” за оценка на електоралните нагласи сред населението.

Както Карасимеонов (2004) твърди, в България могат да бъдат обособени три вида ценностна мотивация. Гражданите по своята оценка за политическата реалност, своето място в нея и възможностите за участие, които тя им създава/позволява биват “носталгици” (делящи се на твърди антикомунисти и комунисти; “модернисти” (деидеологизирани прагматици) и “евроскептици” (националисти и губеци като цяло от прехода). По своите настроения за бъдещето си в новата среда и характера на мотивите им за участие те могат да бъдат дефинирани съответно като “твърди” (силно идеологически обременени и манипулируеми), “оптимисти” и “песимисти”. А що се отнася до тяхната социално-икономическа ориентация те биват “губеци от прехода (и по-точно от приватизацията)”, “новата средна класа (плюс групата на младите)” и “междинен слой (група граждани с вариращ социален статус в зависимост от социалната и икономическа политика на държавата)”.

Вторият подход към обяснението на новите социално-икономически и политически реалности в страната е малко по-благоклонен към политическите партии, но също така като причина за кризата на легитимност, в която са изпаднали посочва тяхното неадекватно поведение и липса на усет за обстановката в България. Спадовете в количеството електорална подкрепа за партиите могат да бъдат обяснени с “преместването” на гласоподавателите от една партия към друга, но този факт не предоставя достатъчно валидна хипотеза за ставащото в България.

2.3 „Първа“ и „втора“ партийна система в България

За да дадем отговор на въпроса какъв е типа и класа системност на българската партийна система, би трябвало първо да класифицираме типа партийна система, който се установи в България през последните 20 години. Все по-широка популярност добиват твърденията изказани от проф. Карасимеонов (2003 г.), че в страната могат да бъдат отличени два типа партийна система, всяка отличаваща се със своя собствена системност. Първата партийна система е тази на двата полюса „комунизъм – антикомунизъм”

представявана от БКП/БСП и СДС до 2001 г. Това е времето на „огледалния” конфликтен дискурс и противопоставяне на всяка цена. Прилагайки типологията на Сартори, първата посткомунистическа система в България може да бъде характеризирана с враждебни отношения, липсваща коалиционна култура и слаба организационна подготовка на политическите актьори, с изключение на наследника на комунистическата партия-БСП и до някъде влизащата в състава на СДС БЗНС преди разцеплението си. Контрастната антиномия детерминира отношенията между основните политически играчи, налагаше и боравеше с идеологеми, които прокарваха демаркационна линия между „наши” и „чужди”, което пренесено на политическата сцена не оставяше място за самостоятелното съществуване и шанс за участие в управлението на други политически играчи освен хегемоните.

Втората или новата партийна система, тази след 2001 г., се отличава с наченки на широка коалиционна култура, особено след 2005 г. и с динамичен възход на нови за българския политически живот идеологически доктрини – социалдемокрацията и либерализма, разбран като центристка политика. Двата процеса са тясно обвързани и взаимнопреплитащи се, като променливите оказващи влияние върху тях могат да бъдат идентифицирани в лицето на активната национална политика за членство в Европейския съюз и НАТО. Под влияние на комплексните фактори обуславящи преговорния процес за достъп до двата безусловно признати клуба на най-демократичните държави в света, националните политически актьори приеха „нови” правила на играта и къде доброволно, къде с повече съпротива поеха пътя на трансформацията си към модерни политически представители с адекватен имидж и послания.

Според твърдението, изказано от Карасимеонов, началото на новия тип междупартийни отношения, които могат да се приемат респективно за белег за нов тип партийна система в България слагат изборите от 2001 г. и съставянето на коалиционния кабинет на НДСВ и ДПС. Втората партийна система, която за разлика от първата, не се доминира от двуполусни конфронтационни отношения, се характеризира с многополюсно разпределение на властовия ресурс и значително по-слаба идеологическа конфронтация.

Процесът на формиране на втората партийна система в България, въпреки неравномерния си ход, може да бъде наблюдаван и в наши дни. Неговата динамика се характеризира с пикове и падове, но като цяло може да се твърди с голяма доза сигурност,

че партийната система България след 2001 г. определено се трансформира в консолидираща и демократизираща се такава. Сътресенията и аморфния характер на процесите от ранните години на първата пост-тоталитарна партийна система „произведоха“ отношения между партиите, които по-скоро бяха замръзнали, а не еволюиращи в съответствие с многоизмерния преход протичащ в страната. Подпомогнати от традиционните антипартийни настроения сред българските граждани, политическите субекти се подадоха на изкушението да се занимават сами със себе си и пропуснаха да уловят пулса на промените течащи в новосформиращото се гражданско общество в България.

2.4 Управленска формула на партийната система в България

Механизмът на функциониране на управленската формула, варира имплицитно според нейния характер. Дали тя ще бъде отворена и позволяваща на всички релевантни партии да вземат участие в управлението за обозрим период или да имат шанс да го сторят, или ще бъде затворена и ограничена практически до две-три партии, независимо от волатилността на вота зависи преимуществено и от характера на партийната системност в политическата система. Ако отношенията между формациите са двупосочни и конкуренцията на идеи достъпна и отвъд монопола, то управленската формула безспорно ще бъде отворена. Ако имаме обаче партия/и хегемон, или поляризиран плурализъм с две анти-системни партии в двата края на идеологическия спектър, то управленската формула автоматично ще бъде ограничена в избора на попълнения и следователно затворена.

Анализирани през апарата на управленската формула, българските партии показват известна форма на системност. БСП и СДС, двете основни „релевантни“ партии и на моменти хегемони в електоралната и парламентарната система, практически допусаха, макар и рядко, други партии до изпълнителната власт при свой мандат. Случаят с бламирения кабинет на малцинството на СДС от есента на 1992 г. и последвалия „експертен кабинет“ на Любен Беров, по-скоро доказват, отколкото опровергават тезата, че има и други релевантни партии в парламентарната система, макар и ДПС да се явява

практически третата такава, то е по силата на други фактори и събития които не са обект на този анализ.

Въпросът за достъпността на управленската формула в частта ѝ коалиционна култура и споделяне на изпълнителната власт погледнат през призмата на основните конкуренти за властта през първото десетилетие след краха на комунизма СДС и БСП демонстрират наистина изненадващи резултати. В случая на СДС могат да бъдат идентифицирани два периода на споделяне на властовия ресурс до 1997 г. и след това. Диференцирането се дължи както на организационната еволюция на СДС, така и на чисто личностните характеристики на неговите лидери. Като влияещ фактор не бива да бъде пропускан и резултата от електоралната системност на партийните взаимоотношения, допускащ за участие в парламента всяка формация успяла да премине четирипроцентната бариера от действителните гласове.

Трета глава – Електоралната система и нейното влияние върху формирането и структурирането на партийната система в България

3.1 Теоретична рамка. Видове избирателни системи – предимства и недостатъци

В настоящата глава на разработката, ще бъде предложена хипотеза обясняваща възможната връзка между наложената в България избирателна формула Д'Ондт с избирателен праг от 4,0 % и спадащото доверие на избирателите в политическите партии в страната. Чрез изследването на т.нар. „ефективен брой партии” в партийната система въведен като понятие от Марку Лааксо и Рейн Таагепера (1979), ще бъде търсена възможната връзка между процеса на фрагментация на системата и отражението му върху нивото на електорално участие на гражданите. Степента на фрагментация от своя страна ще бъде обвързана с „естественото” ниво на диспропорционалност на избирателната формула – разликата в процентното съотношение между получените действителни гласове на изборите и тяхното „материализиране” в парламентарни мандати.

Въвеждането на фактора диспропорционалност във вече зададеното съотношение между двете променливи: фрагментация на партийната система и нивото на електорално участие (доверие на гражданите в политическото представителство), се налага поради

няколко причини. Като най-важна от тях, можем да посочим възникването на разлика между действителните гласове получени от партиите по време на вота и тяхното трансфериране в парламентарни мандати. Този ефект на избирателната система е неизбежен и българските законодатели, в опита си да създадат максимално прозрачни и честни, по отношение на разпределението на мандатите в НС, правила за преразпределение на гласовете на гражданите бяха спрели своя избор на пропорционалния принцип предлаган от метода Д'Ондр на национално ниво с избирателен праг от 4,0 % до 2009 г., а от парламентарните избори през същата година бе въведен нов метод за разпределение на мандатите посредством квотния принцип „Хеър-Ниймайер“ .

3.2 Избирателната система – методологически и емпирични наблюдения на избирателната система.

Моделът на представителство заложен в днешните политически и партийни системи, в голяма степен се стреми да удовлетвори нуждата от равнопоставеност на човешките индивиди. Механизмът на изборите, взет от идеализирания модел на Атинската полиция описан ни от бащата на политическите изследвания Аристотел, къде по-успешно, къде не дава възможност за равно участие в състезателния процес за политическо представителство на гражданите, и по-точно на техните контрагенти в политиката – политическите партии. Самото мислене на политическия процес на базата на конкуренция между политически идеи и визии, до голяма степен е продукт на западната либерална демокрация от XX в. (Downs, 1957)

Освен това, чрез изследването на броя на ефективните партии в българската партийна система, съгласно метода разработен от Марку Лааксо и Рейн Таагепера (1979) представен в предходната част на тази глава, ще бъде направен опит за запълването на една сериозна празнина в нейното изследване и комплексното разбиране на процеса на структуриране течащи в нея вече почти две десетилетия. Прецизирането на категориално-понятийния апарат в тази област, ще даде възможност за по-задълбочен анализ на поведението на участниците в партийната система, както и за премахването на съществуващите противоречиви „етикети“ за описване на случващото в отношенията

между актьорите на полето на политическите взаимоотношения. За целта, чрез последователен анализ на изборните данни от последните изборителни цикли, ще бъдат изградени основите за един нов поглед към политическата действителност в България, както и към цялостния характер и динамика на партийния процес и институционализацията на партиите в обществото.

Мотивът стоящ зад прилагането на този изследователски подход, е чрез проучването на естествено възникващия ефект на диспропорционалност между реалния (на база действителни гласове) резултат и броя на парламентарните места, които партиите получават да бъде анализирана възможната взаимовръзката между степента на представителност гарантирана от българската изборителна система и доверието на гражданите в политическите представители – електоралната мобилност на гласоподавателите и общата електорална нестабилност породена от това движение.

3.3 Влияние на изборителната система върху съвременната партийна система

Изхождайки от взаимовръзката между използваната електорална формула за разпределение на мандатите в парламента и различните методи за изчисление на ефекта на диспропорционалността може да се изправим пред противоречивата от научна гледна точка методологическа дилема за тестване на една променлива с инструментариум повлиян или директно произхождащ от другата променлива в изследването. С други думи, резултатите, които всяка една електорална формула за разпределение на мандати произвежда е възможно да демонстрират по-ниски нива на фрагментация и диспропорционалност, когато към тях бъде приложен близък или съответстващ им метод за оценката им.

Можем да твърдим, че въпреки негативните ефекти за по-малките партии, метода на разпределение на мандатите в България, както и електоралната система изпълняват до голяма степен очакванията на бащите-основатели, партийната система да бъде предпазена от фрагментация. За съжаление, не е постигнат следващия ефект, който логично следва от подобна електорална формула, а именно изграждането на консолидиран партийен модел в България, напротив, междупартийните конфликти и циклично избухващи лидерски

амбиции в партиите или извън тях са всекидневие за партийната система и причина за роенето на нови политически формации.

3.3.2 Ролята на извънпарламентарните партии за ефекта на диспропорционалност

Размерът на общия процент гласове, подадени за извънпарламентарни формации влияе на разпределението на мандатите на преминалите четирипроцентната бариера партии и коалиции. Колкото по-висок е процентът нереализирани гласове, толкова големи са диспропорционалните ефекти в получените мандати на парламентарно представените сили. Следващите редове анализират как този процент се движи в различните изборни периоди и как се отразява на структурирането на партийната система, изтласквайки малките формации от реално участие в управлението, или поне влияние върху облика на парламентарната система.

За да обобщим, трябва да се отбележи, че за тези разлики в процента получени гласове и процента на реализирани мандати влияние оказва методът на Д'Онт за разпределение за мандатите, както вече установихме в по-горните редове. Диспропорционалните ефекти обаче се получават най-вече от процента нереализирани гласове, т.е. вота даден за извънпарламентарните формации. По този начин резултатите на извънпарламентарните партии и коалиции влияят на парламентарната система, а от там, съвсем естествено и върху формата и структурата на партийната система в България.

Четвърта глава – Тежест на партиите

4.1 Релевантни партии. Ефективен брой партии.

Как определяме броя на „реалните”, структуроопределящите партии в дадена система? Според броя на формациите преминали изборителната бариера или според броя на всички формации получили гласове на изборите? Или пък според идеологическия профил на партиите в дадена система? В крайна сметка, не е ли най-важно за претеглянето на броя на реалните партии в системата тяхното отношение към властта – фундаменталната цел на всяка една политическа формация, с други думи, присъствието

или отсъствието от власт за даден период от време или брой последователни електорални цикли. Един от най-популярните подходи е този въведен през 1951 г. от Морис Дюверже и по-късно модифициран и обогатен от Джовани Сартори (1976:119), известен като нумерологичния/числовия (numerical criterion) подход. Според типологията на този метод, реалните партии в една партийна система се определят според два основни критерия: коалиционен потенциал и шантажен потенциал (Sartori 1976:123).

4.2 Ефективен брой партии

Друг подход към пресмятането на „реалните партии” в дадена система дават Марку Лааксо и Рейн Таагепера (1979). Напредвайки от мястото, където Сартори ни остави със своя числов критерий, Лааксо и Таагепера си задават въпроса как точно да преброят „ефективните партии”, а не просто да отчетат като бройка всички политически субекти в партийната система доразвивайки по този начин идеите на Сартори и Жан Блондел (1969), които, както вече установихме, се опират на доста по- опростен метод за броене на партиите, даващ съответно ограничен по своята ефективност резултат. За Лааксо и Таагепера, ефективни са тези партии, които при хипотетично равна тежест и размер биха имали същото въздействие върху фрагментирането на партийната система, каквото имат и реалните партии (1979:4).

Измерването на броя на тези партии се извършва по формулата предложена от Лааксо (1978): $N=1/\Sigma p_i^2$, където Σ е сумата от индекса на фрагментация на всички партии спечелили гласове, достатъчно за да получат парламентарно представителство. „Ефективният брой партии” (ЕБП) се е наложил като индекса, съдържащ в себе си най-обективната преценка за съдържимото в понятието реална партия, по отношение на нейната политическа тежест, нещо, което вълнуваше и Сартори, измервайки по този начин реалната сила на отделните политически субекти в политическото пространство на база ефективно участие във властта, а не просто изброяване на съществуващите в политическия мир субекти.

Връщайки се към данните от изборите и въвеждайки в експлоатация номиналния, числов критерий предлаган ни от Сартори (1976), можем да установим, че броя релевантни партии варира в границите между 2 и 5, което ни дава усреднена стойност от

3,86 за почти 20 години на електорална надпревара в България. Въпреки крайно относителната стойност на този усреднен индикатор, в следствие на трудностите по пресмятането на точния брой релевантни и ирелевантни партии, неговите показания не се различават твърде много от усреднената стойност получена чрез метода на Лааксо и Таагепера за пресмятане на ефективен брой партии в системата – 3,03 , като и тук имаме вариации от 2,4 до 4,76. Какво ни казва метода предложен от Кулие и Дюмон: според „най-големия компонент“, броя партии варира в границите 1,75:2,92, а усреднената му стойност е 2,11.

4.2 Обобщение на емпиричните данни

Какво ни казват в крайна сметка изборните резултати през отминалите изборителни цикли за броя ефективни електорални и парламентарни партии и цялостното състояние на системата?

Въпреки флукуациите в броя на релевантните партии според „числовия критерий“: между 3 и 7, което се отразява номинално на класа партийна система и я премества от ограничения тип плурализъм към екстремния, не се наблюдава атомизиране на отношенията между партиите в България. Факт е, че в самото начало на обособяване и структуриране на партийната система, политическите актьори изпадат под влиянието на силен огледално-конфликтен идеологически дискурс, който предопределя за десетина години биполярния характер на отношенията в нея и не допуска масовизиране на политическото представителство. Въпреки огромния брой регистрирани политически сдружения (достигащи на моменти 340!), политическият процес е под влиянието на „властелините на полюсите“ БСП и СДС, което на практика не позволява появата на трета или четвърта ефективна партия в парламента.

Характерният за първата партийна система числов формат от две и половина партии се потвърждава и от индикатора за ЕБПП, който за периода 1990-2001 г. варира между 2,4 и 2,56 ефективни партии. Това доказва и коректността при номинирането на този ранен стадий от нейното развитие като двупартиен, идеологически биполярен модел. Не бива да се пропуска обаче значението, което половинката в системата, в случая ДПС, доби за стабилността на парламентарните и управленски мнозинства. Не е за подценяване

фактът, станал до голяма степен митичен за партийната система у нас, че именно от благоволенieto на ДПС зависеше успеха или краха на БСП и СДС, с изключение на кабинета „Виденов“.

В самото начало на своето съществуване, втората партийна система е белязана от близка до предходния тип отношения стойност: 2,9 ефективни партии. В последствие индикаторът отскача рязко и почти се удвоява през 2005 г. достигайки 4,76, за да се понижи до едно далече по-близко да усредненото ниво на стойността си през 2009 г. от 3,33 ЕПП. Относително слабите вариации в броя на ефективните парламентарни партии и усреднената стойност от 2,46 се дължат освен на вече изложените фактори и обективни причини и на характеристиките на избирателната система. В следствие на относително удачната избирателна формула действаща в България, парламентарното пространство остана сравнително достъпно, но в никакъв случай изолирано или пренаселено с изключение на вотовете от 2005 г. и 2009 г., когато в НС попаднаха съответно 7 и 6 формации.

Картината при ефективния брой електорални партии по времето на първата партийна система също потвърждава в общи линии картината за наличие на две и половина партии, с изключение на изборите от 1991 г. Разминаването между ЕПП 2,4 и ЕБЕП-4,23 се дължи преди всичко на големия брой партии постигнали близък до изборната бариера резултат – три формации остават на „разстояние“ между 0,8 % и 0,15 % от кулоарите на НС.

При втората партийна система наблюдаваме очакваното покачване на стойностите в следствие на вече анализирани процеси на активно фрагментиране на парламентарната и партийната система в страната. При усреднена стойност от 3,91 на ЕБЕП за целия период на изследването, единствено вота през 2005 г. се откроява със значително отклонение достигайки 5,76 ефективни електорални партии. В конкретния случай това е следствие не от резултата на „дисквалифицирани“ чрез избирателния праг партии, а от групирането на 4 формации попаднали в парламента в диапазона между 8,0 % и 5,0 % от спечелените гласове.

Заклучение

Последователно конкретизирахме съдържанието и отличителните черти на етапите на еволюция на партиите и техните взаимоотношения в България. Предложихме допълнителни доказателства в полза на утвърждаването на понятията първа и втора партийна система, като поставихме и някои въпросителни повдигащи на практика съмнения дали не е възможно в крайна сметка да станем свидетели и на „трета“ партийна система, такава, в която нивата на представителност ще бъдат по-адекватни, интересите по-представително защитени, а диспропорционалността и фрагментацията по-ниски като следствие. Именно по линията на тази логика подложихме системата на теста на индикатора управленска формула.

Неговите резултати демонстрираха, че партийната система е в състояние на свободен достъп, що се касае до възможностите на парламентарно представените партии да участват и/или влияят на политиката на управление на страната. Факт е, че изпълнителната власт е била по-често споделяна отколкото монополно упражнявана в България, за което свидетелства и наличието на само три (този на ОДС под условие заради коалиционните партньори, с които кабинета се съобразява поне в началото) кабинета, които биха могли да бъдат квалифицирани като еднопартийни този на БСП от 1994 г., на СДС от 1997 г. и на ГЕРБ от 2009 г. Отворения характер на управленската формула е белег, че партийната система в България все още се демократизира и въпреки критиките, че политиката се парцелира, а властта се приватизира от определени партии емпиричните данни сочат друго.

Като цяло, констатирахме, че българската партийна система е приела еднозначно демократичната управленска формула за свое кредо и с много малки изключения (Атака от „ранния“ и период) поставя под съмнение същността на политическия процес и неговите принципи. Плуралистичния характер на системата се потвърди и от емпиричните доказателства за установяване на ефекта на диспропорционалност присъщ на националната избирателна формула – D’hont в сила до 2009 г. с 4,0 % изборен праг и потенциала заложен от новата избирателна механика според Избирателния кодекс посредством квотния принцип на системата Hare-Niemeyer, отново с 4,0 % праг.

Едва след разпадането на първия формат на партийната система, можем да кажем, че тя реално премина в друг клас и от двупартийна, с умерен, на моменти дори ограничен плурализъм стана многопартийна с крайно плуралистичен характер. Биполярните

отношения в нея заложиха и предположиха появата на нов субект, който да нанесе съкрушителен удар на „старите“, конфликтни взаимоотношения, откъснали партиите от реалните интереси на гражданите и пренесли ги в своя отделна проекция на политическа реалност. Това недоволство, реално или приписвано, от партиите произведе на свой ред два сериозни шока за системата първо в лицето на НДСВ през 2001 г. и после чрез ГЕРБ през 2009 г.

За отбелязване е, че броят на релевантните партии и на електорално и на парламентарно ниво не се промени толкова драстично, но достатъчно, както констатирахме, за да се премести системата в друг клас на типологията на Сартори, обогатена с приноса на Меър, Сяров и др. В числово отношение демонстрирахме взаимовръзката между обществения натиск върху системата и нейната реакция измерена в повишаване на ефективните партии на електоралната и парламентарната арена, произвели за втори път през 2009 г. (след 1991 г.) кабинет на малцинството, въпреки съкрушителната разлика в получената избирателна подкрепа. Подходът, който ГЕРБ избра да управлява държавата „запазвайки“ отговорността за себе си в изпълнителната власт, но споделяйки властовия ресурс с флуидно парламентарно мнозинство включващо в началото на мандата представители на цели четири от на практика седемте парламентарно представени партии (Синята коалиция: СДС и ДСБ).

В крайна сметка, можем да заключим, че българската партийна система е утвърдила вече като че ли рамките на своя поведенчески и функционален модел, въпреки че що се касае до поведенческия, тя все още е в процес на отсяване на допустимото и недопустимото в поведението на политическите актьори.

III. ПРИНОСИ

Научните приноси в дисертационния труд „Структуриране на партийната система в България: 1990-2009 г.“ са следните:

1. Направено е цялостно изследване на политическата и партийна система в България през годините на прехода, като е използван иновативен, комплексен подход. Изследването е осъществено при солидна теоретична база.
2. Обогаत्या и систематизира наличните описателни и съдържателни данни за вида, характера и типа на българската партийна система.
3. Добавя нови аспекти и осъвременява типологизацията както на политическите партии, така и на партийната система в България чрез многокомпонентен анализ на средата и процесите по тяхното формиране и обособяване.
4. Създава база за по-нататъшни изследвания на процесите влияещи върху еволюцията на системата и партиите.
5. Формулира очертаващи се тенденции и зависимости в развитието на партийната система и политическите актьори в България.

IV. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. Дефицит на легитимност или перманентна криза на доверие?, В: 20 години българска политология (сборник), Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2006;
2. Избори 2009: кампаниите, които отсъстваха. (сборник) Нов Български Университет, София, 2010 г.;
3. Партии на ръба, Европейски информационен център, Велико Търново, 2010;